

ISSN 2091 – 5616

AGRO ILM

Maxsus son (1) [107], 2025

SamATI
Samarkand Agroinnovations
and Research University

AGRO ILM

AGRAR-IQTISODIY,
ILMIY-AMALIY
JURNAL

«O'ZBEKISTON QISHLOQ
VA SUV XO'JALIGI»
jurnali ilmiy-ilovasi

Bosh muharrir:

Tohir
DOLIIYEV

MUASSIS:

O'zbekiston Respublikasi
Qishloq va Suv xo'jaligi
vazirliklari

Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2019-yil 10-yanvarda 0291-raqam bilan qayta ro'yxatga
olingan. O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya
komissiyasi Rayosatining 2013-yil 30-dekabrda
№201/3-sonli qarori bilan qishloq xo'jaligi, texnika,
veterinariya hamda 2015-yil 22-dekabrda
219/5-sonli qarori bilan iqtisodiyot fanlari bo'yicha
ilmiy jurnallar ro'yxatiga kiritilgan.

TAHRIR HAY'ATI

Shuxrat OTAJONOV
(Hay'at raisi)
Maxfurat AMANOVA
Sayfulla AXMEDOV
Ma'muraxon ATABAYEVA
Qobiljon AZIZOV
Shuxrat BOBOMURODOV
Qalandar BOBOBEKOV
Asadullo DAMINOV
Dilorom YORMATOVA
Shuxrat JABBOROV
Abdirasuli IBRAGIMOV
Odiljon IBRAGIMOV
Uzakbay ISMAYLOV

Baxodir ISROILOV
Sanoatxon ZOKIROVA
Abdulla MADALIYEV
Bunyod MAMARAXIMOV
Abbosxon MA'RUPOV
Shodmon NAMOZOV
Rustam NIZOMOV
Ruziboy NORMAXMATOV
Toshtemir OSTONAQULOV
A'zam RAVSHANOV
Faxriddin RASULOV
Shuxrat RIZAYEV
Sobir SANAYEV
Mas'ud SATTOROV

Yelmurat TORENIYAZOV
Dilbar TUNGUSHOVA
Abdusalim TO'XTAQO'ZIYEV
To'liqin FARMONOV
Baxodir XOLIQOV
Do'stmuhammad XOLMIRZAYEV
Ne'matulla XUDAYBERGANOV
Norqul XUSHMATOV
Rashid HAKIMOV
Feruza HASANOVA
Akrom HOSHIMOV
Dilfuza EGAMBERDIYEVA
Abdug'ani ELMURODOV
Shamsi ESANBAYEV
Islom QO'ZIYEV

Ushbu maxsus sonni tayyorlashda Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar
instituti tomonidan ishtirok etgan tahrir a'zolari

SH.T.HASANOV
B.M.ESHONQULOV
X.X.XONQULOV
SH.A.MURATOV

A.U.MAHMATMUROTOV
F.J.SAYDULLAYEVA
B.A.ABDUXALIKOVA
X.M.TILAVOV

F.I.TOSHKENTBOYEVA
Z.SH.SHAVKATOVA
N.NISHONOV

**2025-yil,
Maxsus son (1) [107]**

**Bir yilda 6 marta
chop etiladi.**

**Obuna indeksi –
859**

**Jurnal 2007-yil avgustdan
chiqa boshlagan.**

Manzilimiz: 100004, Toshkent
shahri, Shayxontohur tumani,
A.Navoiy ko'chasi, 44-uy.

Tel.: +998 71 242-13-54,
+998 90 946-22-42.

Veb sayt: qxjurnal.uz
E-mail: qxjurnal@mail.ru
Telegram: qxjurnal_uz
Facebook: qxjurnal

© «AGRO ILM» jurnali.

Bosmaxonaga topshirildi:

2025-yil 21-fevral.

Qog'oz bichimi 60x84 1/8.
Ofset usulida ofset qog'oziga chop
etiladi. Hajmi 14 bosma taboq.
Buyurtma №3. Nusxasi 200 dona.

**«HILOL MEDIA» MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.**

Korxona manzili: Toshkent
shahri, Uchtepa tumani, Sharaf va
To'qimachi ko'chalari kesishuvi.

Navbatchi muharrir – A.TAIROV; Dizayner – U.MAMAJONOV

*Ko'chirib bosilgan maqolalarga «AGRO ILM» jurnalidan olinganligi ko'rsatilishi shart.
Ko'chirmakashlik (plagiat) materiallar uchun muallif javobgar hisoblanadi.*

PAXTACHILIK

I.KARABAYEV, Z.SHAVKATOVA, G.SAYFULLAYEVA. G‘o‘zaning Buxoro-102 navini maqbul qator oraliqlarida parvarishlashning tuproqning mikrobiologik xossalari ta‘sirini 4

G‘ALLACHILIK

K.BOZOROV. Irrigatsiya eroziyasiga uchragan tipik bo‘z tuproqlar sharoitida kuzgi bug‘doy don hosili va sifatiga tuproqqa ishlov berish usullari va fosforli o‘g‘it me‘yorlarining ta‘sirini 7

B.MAVLONOV, S.MUSTANOV. No‘xat ildizida tuganaklar hosil bo‘lishiga mineral o‘g‘itlarning ta‘sirini ... 9

U.TURAYEV. Oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash va tuproq unumdorligini oshirishda takroriy ekinlarning roli .. 11

X.IDRISOV, X.ATABAYEVA. Mosh (*Rhaseo1is aireis Piper*) navlarini o‘sishi, rivojlanishi, don hosildorligi va sifatini o‘rganish 13

SH.BERDIQULOV, P.BOBOMIRZAYEV, SH.TURSUNOV. Samarqand viloyatining sug‘oriladigan yerlarida tritikaleni yetishtirish 16

P.BOBOMIRZAYEV. Sug‘oriladigan yerlar sharoitida kuzgi bug‘doy navlarining ekologik nav sinovi 18

R.TUYG‘UNOV, G‘.G‘AYBULLAYEV, B.ABDIXALIKOVA. Arpa nav va namunalarida o‘sov davri davomiyligi 20

G‘.G‘AYBULLAEV, A.YALGOSHEV. Respublikamizda yumshoq bug‘doy seleksiyasining yo‘nalishlar tarixi, hozirgi holati rivojlanish istiqbollari va yutuqlari 22

G‘.G‘AYBULLAEV, A.YALGOSHEV, D.MURODOVA. Kuzgi bug‘doy navlarining qimmatli xo‘jalik belgilarining genetik irsiylanishi 26

Z.BOVOKULOV, Z.BOVOMURADOV. Lalmikorlikda ekilgan no‘xat navlarining biometrik ko‘rsatkichlari 28

U.DUSTKULOV, A.XOLDOPOV. Arpaning qishga chidamli bo‘shlangich manbalarini baholash natijalari 31

M.HAZRATQULOV. Xo‘raki ko‘k no‘xat nav namuna va tizmalari donining bir vaqtda pishib yetilishini baholash .. 33

Э.ТЎХТАМИШОВ, К.ИСАКОВ, З.ОЧИЛОВ. Лалмикор майдонларда тритикале экиннинг аҳамияти, нав ва намуналарининг ҳосилдорлик кўрсаткичлари 35

Ж.НАХАЛБОВ. Нўхатнинг экспортбop, йирик уруғли “забардаст” навининг бирламчи уруғчилигини ташкил этиш 37

А.МАМАТҚУЛОВ. Лалмикор майдонларда турли экиш технологияларининг “Гулистон” нўхат нави ҳосилдорлигига таъсири 39

J.FAYZIMURODOV. Ekish muddatlari va me‘yorlarining oq jo‘xorini bargi hamda hosildorligiga ta‘sirini 42

Ж.НИШОНОВ. Лалмикор майдонларда тупроққа турли экиш технологиялари ва ўғитларнинг кузги буғдойнинг унвчанлиги ҳамда туп сонига таъсири .. 44

MEVA-SABZAVOTCHILIK

X.XONQULOV. Ilg‘orlar tajribasi asosida urug‘lik kartoshka yetishtirish 47

B.ESHONQULOV. Samarqand viloyati sharoitida moyli qovoqning o‘sishi va rivojlanishi 50

A.YUSUBAXMEDOV, V.FAYZIEV, I.ESANOV. Kartoshka M-virusi oqsil qobig‘i aminokislota tarkibining qiyosiy tahlili 52

A.SHOKIROV, SH.SAYFULLAYEVA. Sarimsoq yetishtirish va uning inson organizmiga ta‘sirini 54

А.ЎРИНБОВЕВ. Батат (ширин) картошкасини янги яратилган навларининг етиштириш агротехникаси ва шифобахш хусусиятлари 57

M.BEGMATOVA, S.MUSTANOV, S.O‘RALBOYEVA. Qalampir yalpiz (*Mentha piperita* L.) o‘simligini xomashyo fitomassasi 60

S.SANAYEV, M.XUDAYQULOVA. Olxo‘ri va bodom payvandtaglarini turli navlarga payvandlanganda ularning tutuvchanligi 63

X.ZOKIROV, M.QODIROV. Kartoshka ekish muddatlari va chuqurliklarining o‘rganilganligi 65

X.ZOKIROV, M.QODIROV. Kartoshkadan yuqori hosil yetishtirishda azotli va organik o‘g‘itlarning ta‘sirini 67

I.AMANTURDIYEV, S.QAHHOROV. Ertagi kartoshka navlarini turli o‘g‘it me‘yorlarida o‘stirishning hosil saqlanuvchanligi va tashiluvchanligiga ta‘sirini 69

R.TASHMANOV, SH.UMIDOV. Olma mevalarini saqlash uchun texnologik xususiyatlarini tadqiq qilish .. 71

A.SHAMSIYEV. Shirin kartoshka – batat (*Ipomoea batatas* L.) ning yangi “new samarkand” navi ta‘rifi, mahsuldorlik va hosildorlik ko‘rsatkichlari 73

L.XALMIRZAYEVA, G.ABDUQADIROVA. Olxo‘ri navlarining har xil ekish sxemalaridagi hosildorligi tahlili 75

И.ЭРГАШЕВ, Н.ҚҶҚОРОВ. Уруғлик туганакларни электравжлантиришнинг картошка навларининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таъсири .. 77

X.TILABOV, Э.ДЕВЛЕТШАЕВА. Технология сушки хурмы естественным методом ... 79

P.НОРМАХМАТОВ, Б.ХАЙДАРОВ. Содержание аскорбиновой кислоты и активность дыхательных ферментов в абрикосах Узбекистана 81

F.MAHMADIYOROV. Kishmishbop uzum navlarining tovarboplik ko‘rsatkichlariga o‘stiruvchi moddalar va mikroelementlarning ta‘sirini o‘rganish 83

X.XONQULOV, X.SAYFIDINOV. Takroriy ekilgan kartoshka navlarining mahsuldorlik ko‘rsatkichlariga o‘tmishdosh ekinlarning ta‘sirini 85

S.QAHHOROV, S.NORBOYEVA. Sabzavot va poliz ekinlarini ekishda superelita va elita urug‘larini tanlashning afzalliklari 87

И.ЛУКОВА. Картошка навларини иккиҳосилли экинлар сифатида турли экиш схемаларида ўстирилганда, товар ва уруғбop ҳосил чиқими ҳамда кўпайиш коэффициенти 89

SH.AKRAMOV. Mamlakatimizda qand lavlagi saqlash va qayta ishlashning oziq ovqat sanoatidagi roli 92	A.XAYITOV, B.ESHONQULOV, Z.UMAROVA. Kalta poyali kungaboqar nav namunalarining o'sish va rivojlanishi 131	
S.SANAYEV, M.XUDOYQULOVA, S.NORBOYEVA. Sabzavot loviyasi (<i>Phaseolus vulgaris</i> L.) ning o'sishi, rivojlanishi va hosildorligiga ekish muddatlarini ta'siri .. 94	D.ULASHEV. Zarafshon tizmasi janubiy yon bag'irlari sharoitida <i>Helychrisum maracandicum popov</i> ex kirp. ning o'sishi va rivojlanishini o'rganish 134	
J.FAYZIMURODOV, A.MAXAMADJONOV, J.SAKIBAYEV, D.MIRZARAXIMOV. Issiqxona sharoitida pomidorning nav va duragaylarini tanlashning yuqori va sifatli hosil olishga bog'liqligi 96	X.HAMIDOV, S.JABBOROVA, M.MALIKOV. Gulxayri (<i>Althaea</i>) ning morfologiyasi, anatomiyasi va dorivorlik xususiyatlari 137	
D.MIRZARAXIMOV. Yeryong'oq (<i>Arachis hypogaeae</i> L.) o'simligining biologik xususiyatlari 98	S.QURBANBOYEV, M.SAVIROVA. Madaniy sharoitda limono't (<i>Melissa officinalis</i> L.) ning xomashyo biomassasi aniqlash va xomashyosini tayyorlash 139	
K.AYNAQULOV. Behi payvandtaglari ona ko'chatzorda o'stirilganda o'simlik bo'yi va yon shoxlarining shakllanishi 100	V.RAXMONOV, M.BOTIROVA, M.BOZOROVA, A.XAMROYEV. Igir (<i>Acorus calamus</i> L.) ning fitokimyoviy tarkibi va biometrik ko'rsatkichlari 141	
O'SIMLIKSHUNOSLIK		
G.TOG'AYEVA, B.ESHONKULOV, Z.UMAROVA. Introduksiya qilingan kuzgi raps nav-namunalarining hosildorlik ko'rsatkichlari 102	G'.G'AYBULLAYEV, M.UMIRZOQOVA, A.YALGOSHEV. Zubturmning shifobaxsh xususiyatlari va xalq tabobatidagi ahamiyati 143	
G'.G'AYBULLAEV, B.ESHONQULOV, M.HATAMOV, J.FAYZIMURODOV, A.MAXAMADJONOV. Sanoatbop kannabis navlarining biometrik ko'rsatkichlari 104	A.SHAMSIYEV, P.CHORIYEV, I.AHMEDOVA. Batat (<i>Ipomoea batatas</i> L.)ning "Filial" navi ta'rifi, qimmatli ekinboplik ko'rsatkichlari 145	
M.MASHRABOV, G.KADIROVA, A.MAXMATMURODOV. Kartoshka hosildorligiga turli fosfor saqllovchi o'g'itlarning ta'siri 106	O'SIMLIKLAR HIMOYASI	
I.ERGASHEV, F.NAMAZOV, N.ALIQULOVA, X.PARDAYEV, B.TASHTEMIROV. Cho'l o'simliklari urug'larini hajmiy oshirish texnologiyasi asosida ekish 108	Ш.РИЗАЕВ, К.ШАРИФОВ. Бегона ўтлар турлари ва уларнинг пиёз майдонларида зарар келтириш кўрсаткичлари 147	
F.TOSHKENTBOYEVA. Yaksart va jasmina navlarining biometrik ko'rsatkichlariga o'simliklarni ildizidan tashqari oziqlantirishning ta'siri 110	И.МАМАСАЛИЕВ, Э.УМУРЗОҚОВ. Тамаки кўчатхоналарида тарқалган илдиз чириш касалликларига қарши фунгицидлардан фойдаланиш 150	
E.ISOMOV, Z.NOMOZOVA, G.DJUMAYEVA. Buxoro viloyati sharoitida (<i>Cynara scolymus</i> L.) ning rivojlanish bosqichlaridagi kimyoviy tarkibi 113	S.SANAYEV, SH.SHAMSIYEVA, I.BEGIMQULOV. Takroriy ekinda kartoshka navlarini o'simta ko'chatlari mahsuldorligi va hosildorligiga o'sishni boshqaruvchi preparatlar va bioo'g'itlarning ta'siri 152	
G'.G'AYBULLAYEV, Z.OTANAZAROVA, A.YALGOSHEV. Kungaboqar o'simligi: Inson salomatligi uchun qimmatbaho manba va uning shifobaxsh xususiyatlari 116	M.SHAROFBOYEVA, E.UMURZAKOV, G'.G'AYBULLAYEV. Texnik kannabisning (<i>Cannabis sativa</i> L.) asosiy zararkunandalari 154	
V.RAXMONOV, M.BOTIROVA, A.XAMROYEV, K.AITBAYEVA. Oqova suvlarda kichik ryaska (<i>Lemna minor</i> L.) ni ko'paytirish 119	O.PO'LATOV, S.TUROBOVA, SH.NEGMATOV. Makkajo'xori agrobiotsenozida makkajo'xori parvonasiga qarshi tabiiy trixogramma turlarini biologik samaradorligi 157	
G.EGAMOVA, E.ISOMOV, K.AITBAYEVA. Ekma sedana urug'ning laboratoriya va dala sharoitida unuvchanligi 121	К.ОЧИЛОВА, Э.УМУРЗАКОВ, С.АХМЕДОВ. Токнинг бактериал рак касаллигини тарқалиши ва унинг ҳосилга таъсири 159	
SH.QURASHEVA, SH.AXMEDOVA, M.NURILLAYEVA. Zafaron o'simligining shifobaxshligi va qo'llanilishi 123	З.ҒАНИЕВА, Э.УМУРЗАКОВ, С.АХМЕДОВ. Зараркунандаларга қарши биологик усулнинг самарадорлиги 161	
M.BEGMATOVA, S.MUSTANOV, M.ABDISALOMOVA. Kovul, kovar (<i>Capparis spinosa</i> L.) ning biologiyasi va dorivorlik xususiyatlari 125	S.HASANOVA, E.TOSHMURODOV. O'sishni boshqaruvchi preparatlarlarning sarsabil duragaylari hosil strukturasiga ta'siri 163	
M.MAXMUDOVA, E.XAMDAMOVA. Rayhon (<i>Ocimum basilicum</i> L.) navlarining fenologik xususiyatlari 127	CHORVACHILIK	
M.BEGMATOVA. <i>Hypericum perforatum</i> ning o'sish va rivojlanishiga ekish usullarining ta'siri 129	I.PO'LATOV, Q.DODAYEV, H.BO'RIYEVA. Baliqchilik tarmog'ini rivojlantirish muhim ahamiyatga egadir 166	

KOVUL, KOVAR (CAPPARIS SPINOSA L.) NING BIOLOGIYASI VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

¹Begmatova Maloxat Xushvaqto'vna, dotsent

²Mustanov Sobir Boliyevich, dotsent

¹Abdisalomova Mohinur Abdumurod qizi, talaba

¹Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

²Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti.

Annotatsiya. Jahonda farmatsevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 50% dorivor o'simliklar xomashyosidan tayyorlanmoqda. Ko'pchilik mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika sanoatini jadallik bilan rivojlanishi bunday korxonalarning dorivor o'simliklar xomashyosiga bo'lgan talabni keskin ortishiga sabab bo'lmoqda. Shunday ekan tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklar zaxiralarning chegaralanganligi tufayli farmatsevtika sanoati korxonalarning dorivor o'simliklar xomashyosiga bo'lgan talabini, dorivor o'simliklar yetishtirish orqali qondirish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Kalit so'zlar: o'simlik, xomashyo, fitomassasi, ildizi, po'stlog'i, bargi, guli, fitomassa, maxsuldorlik, generativ novdalar, vegetativ novda, dag'al poya, tuproq-iqlim sharoitlari.

Аннотация. Около 50% лекарств, производимых на фармацевтических предприятиях страны, производятся из сырья лекарственных растений. Бурное развитие фармацевтической промышленности во многих странах, в том числе и в Республике Узбекистан, обуславливает резкий рост спроса на лекарственное растительное сырье со стороны таких предприятий. Поэтому в связи с ограниченностью ресурсов естественно произрастающих лекарственных растений одной из основных задач сегодняшнего дня является удовлетворение потребности предприятий фармацевтической промышленности в лекарственном растительном сырье путем выращивания лекарственных растений.

Ключевые слова: растение, сок, фитомасса, корень, кора, лист, цветок, фитомасса, продуктивность, генеративные ветви, вегетативный стебель, сероховатый стебель, почвенно-климатические условия.

Abstract. About 50% of medicines produced at pharmaceutical enterprises in the country are made from raw materials of medicinal plants. The rapid development of the pharmaceutical industry in many countries, including the Republic of Uzbekistan, causes a sharp increase in demand for medicinal plant raw materials from such enterprises. Therefore, due to the limited resources of naturally growing medicinal plants, one of the main tasks of today is to meet the needs of pharmaceutical enterprises for medicinal plant raw materials by growing medicinal plants.

Key words: plant, juice, phytomass, root, bark, leaf, flower, phytomass, productivity, generative branches, vegetative stem, grayish stem, soil and climatic conditions.

Kirish. Ma'lumki shifobaxsh o'simliklarning hosiyatini qadim zamonlarda bilishgan. Asrimizdan 5 ming yil oldin yozilgan Siyen Jun giyohnomasida qadimiy Hitoyliklarga ma'lum bo'lgan 230 turdagi shifobaxsh va zaharli o'simliklar to'g'risida ma'lumot berilgan.

Dastlabki shifobaxsh o'simliklar haqidagi asarlar qadimiy yunoniston tabibi Gipokrat (460-377yil) qalamiga mansubdir. U o'sha zamon tibbiyotida ma'lum bo'lgan 200 dan ortiq dorivor o'simlik haqida ma'lumot yozib qoldirgan.

Sharqning allomalari Abu Abdullox muhammad Ibn muso Al-Horazmiy, Abu Bakr muhammad ibn Ahmad Zakariya, Arabmuhammadxon o'g'li Abulg'ozixon, Abu Mansur Buxoriylar ham tibbiyot fani rivojiga katta hissa qo'shganlar.

Buyuk olim Abu Ali Ibn Sino o'zining "Kitob al Qonun fit-tib" "Tib qonunlari" asarida 400 dan ortiq o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlari va ularning ishlatish usullari haqida yozib qoldirgan.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida «Farmasevtika sanoatini rivojlantirish, aholi va tibbiyot muassasalarini arzon, sifatli dori vositalari bilan ta'minlash», 2020-yil-10-apreldagi "Yovvoyi holda o'suvchi dorivor o'simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora tadbirlari to'g'risidagi PQ-4670-son, 2020-yil 26-noyabrda "Dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash, ularning urug'chiligi yo'lga qo'yishni rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengaytirishga oid chora-

tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4901-son va 2022-yil 20-maydagi "Dorivor o'simliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ularidan keng foydalanishni tashkil etish" chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-251-sonli qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu o'simliklar tadqiqotlarning ilmiy ahamiyati va ularning dolzarbligini belgilaydi.

Materiallar va uslublar. Tadqiqotlar Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining "Mega loyiha" doirasida bajarilayotgan ilmiy-tadqiqotlar dala tajriba maydonchasida o'tkazildi. Tajribalar Nurmatov Sh, va boshqalar., "Dala tajribalarini o'tkazish uslublari" uslubiy qo'llanma. O'zPITI.- Toshkent, 2007.-146 foydalanildi.

Natijalar va ularning tahlili. Kovul, kovar (Capparis spinosa L.)-kovuldoshlar oilasiga mansub yarim buta. Poya va shoxchalari yotiq, bargi tuxumsimon, guli yirik, oq yoki och pushti. Mevasi qizil etli, ko'p urug'li.

Grim, Kavkaz, O'rta Osiyo, Shimoliy Afrika va O'rta dengizning toshloq yerlarida ko'p tarqalgan. Janubiy Yevropada ekiladi. K. ning g'unchasi, mevasi sirkalab yoki tuzlab ovqatga solinadi. Mevasida 18% oqsil moddalar, 36% cha moy bor. Cho'l va adirlarda, yo'l bo'ylarida, devorlar ustida, ekinlar orasida o'sadigan kovul ko'p urug'li rezavor bo'lib, mevalari etdor, uzunligi 2 smga boradi. Iyul-avgust oylarida urug'lari pishadi. Bu dorivor o'simlikning mevalari tarkibida saponinlar, alkaloidlar, 32,9 foiz uglevodlar,

150 mg askorbin kislota, 3,75 foiz moy, ildiz po‘stlog‘ida staxidrin alkaloidi mavjud. Kovul yoki kavar o‘simligi tabiiy holda O‘rtayer dengizi, Yevropa janubida, Kavkazda, O‘rta Osiyoda, shu jumladan, O‘zbekistonda, Pokiston va Hindistonda tarqalgan. Bu o‘simlik Fransiya, Ispaniya, Italiya, Gretsiya va Shimoliy Amerikada madaniylashtirilgan bo‘lib, landshaftlarning bezagi hisoblanadi. O‘simlikning nomi Erondagi Dashti-Kavir cho‘li bilan bog‘liq holda atalgan. Chunki kovul bu hududlarda eng ko‘p uchraydigan o‘simlik sifatida ajralib turadi.

Kovul dorivor o‘simlik bo‘lishi bilan bir qatorda oziq-ovqatda ham ishlatiladi. Kovulning g‘unchali novdalari, g‘unchalari, rivojlanayotgan mevalari sirka kislotasida marinovat qilinadi hamda oziq-ovqatda «kaperslar» nomi bilan mashhur dori-darmon ko‘rinishida foydalaniladi. Hindular kovulni kobra, kabra yoki kabarra nomlari bilan atashadi hamda o‘simlik organlari qo‘shib tayyorlangan oziq-ovqatlarni yoqtirib iste‘mol qilishadi.

May-avgust oylarida ochilmagan g‘unchalari, barglari terib olinadi. Shu bilan birga yosh, yog‘ochlasha boshlagan novdalari va ildizining po‘stlog‘i shilib olinadi, maydalanadi hamda quyoshda yoki 50-60°C haroratda quritiladi. Po‘stlog‘idan tayyorlangan damlama ishtaha ochuvchi ta’sirga ega.

Tabobatda pishgan mevasi, barglari, novda va ildiz po‘stlog‘i ishlatiladi. 1955 yilda tibbiyotda birinchi marta Himolay Drak Kompaniyasi tomonidan jigar kasalliklarni davolash uchun Liv-52 preparati ishlab chiqilib sinovdan o‘tkazilgan va hozirda u tibbiyotda samarali foydalaniladi. Preparatni asosiy qismini ya’ni 65% miqdorini kovar o‘simlik mahsulotlari tashkil etadi.

Xalq tabobatida yiringli yaralarni davolash uchun ishlatiladi. Yangi shilingan po‘stlog‘i og‘rigan tishga bosilganda ijobiy natija beradi. Ba’zan ochiq yiringli yaralarga qo‘yilganda antiseptik ta’sir qiladi. Bundan tashqari o‘simlikdan stenokardiyada, tireotoksikoz, gemorroyda, qandli diabet kasalligini davolashda ham foydalaniladi.

Ildiz po‘stlog‘idan nastoyka tayyorlash uchun 20 g shilib olingan po‘stlog‘i ustiga 0,5 l qaynagan suv quyiladi, 1-2 soat davomida tindiriladi. Kuniga uch mahal ovqatdan oldin 1/2 stakandan ichiladi.

Xulosa. Kovul, kovar (*Capparis spinosa* L.) o‘simligi bugungi kunda xaridorgir o‘simlik xisoblanib bu istiqbolli dorivor o‘simlikni Respublikamiz adir va dasht zonalariga plantatsiyalarini tashkil etib farmatsevtika sanoatini yana bir tabiiy dori vositasi bilan boyitsak maqsadga muvofiq bo‘ladi deb o‘ylaymiz.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. Тошкент. 2017.
2. Мирзиёев Ш.М. Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари.- “Фафур Ғулом номидаги нашриёт- матбуот ижодий уйи”. 2017.- Б.61-62.
3. Begmatova M.X., Elmurodov, A.A. Shernazarov Sh.Sh. Nurniyozov A.A., // Dorivor o‘simliklar yetishtirish texnologiyasi fanidan amaliy mashg‘ulotlar uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent-2023. “Fan ziyosi”
4. Нурматов Ш, Мирзажонов Қ, Авлиёкулов А, Безбородов, Аҳмедов Ж, Тешаев Ш, Ниёзалиев Б, Холиқов Б, Хасанов Ф, Маллабоев Н, Тиллабеков Б, Ибрагимов Н, Абдуллаев Ш, Шамсиев А, “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари” услубий қўлланма. ЎзПИТИ.- Тошкент, 2007.-146 б.
5. Икрамов М.И., Нормуродов Н. Юлдашев А.С. Лекарственные растения бассейна реки Зеравшан нуждаются в охране // Географические пробл. Развития заповедного дела. Тезисы докл. Всесоюз научной конференции. Самарканд.1986.С.78
6. Н.Х.Холматов,З.Н.Ҳабиров,Н.З.Олимхо‘jayevaО‘zbekistonning shifobaxsh o‘simliklari.Toshkent. 1991b.28.
7. .Q.H.Hojimatov,K.Y. Yo‘ldoshev, U.Sh.Shog‘ulomov, O.Q. Hojimatov. Shifobaxsh گیوهلار dardlarga malham.Toshkent 1995.b 24.
6. Khamrayeva M., Begmatova M. Healing properties and biometrical indicators of chelidonium majus L., introduced in uzbekistan //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – S. 495-498.
8. Берматова М. Х. Тешик баргли далачай (биологик хусусиятлари, кимёвий таркиби, етиштириш технологияси) // Монография. СамДЧТИ. Самарқанд-2022.
9. Берматова М. Х., Джумаева М., Хасанова Г. Биология и лекарственные свойства перспективных лекарственных растений //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – т. 16. – №. 5. – с. 53-57.
10. Begmatova M. et al. Technology of Cultivation of Medicinal Preparation “Hypericum Perforatum I” //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 510. – С. 01020.
11. Берматова М. Х., Махмадиярова Ю. Н., Джумаева М. TESHKBARG Dalachoy (hypericum perforatum) ning xom–ashyo fitomassasi //журнал биологии и экологии. – 2023. – Т. 5. – №. 1.